

Г. В. Білавич¹

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1555-0932>

М. А. Багрій¹

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3506-9900>

У. З. Борис²

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2670-8061>

А.-М. А. Шульгай³

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7849-4560>

Scopus Author ID 57208187010

¹Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

²Коломийський педагогічний фаховий коледж Івано-Франківської обласної ради

³Тернопільський національний медичний університет імені

І. Я. Горбачевського МОЗ України

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

H. V. Bilavych¹, M. A. Bahriy¹, U. Z. Borys², A.-M. A. Shulhai³

¹*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

²*Kolomyia Pedagogical Professional College of the Ivano-Frankivsk Region*

³*I. Horbachevsky Ternopil National Medical University*

TRAINING OF SPECIALISTS FOR TEACHING CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Анотація. Стаття присвячена проблемі підготовки фахівців до навчання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з розладами аутистичного спектра (РАС). Зазначено, що в Україні, як і в усьому світі, з року в рік поширюється аутизм з-поміж дітей, наведено відповідні статистичні дані. Увиразнено значення мовлення в особистісному й культурному розвитку дитини з РАС. Схарактеризовано розлади аутистичного спектра, які спричиняють порушення в спілкуванні, соціальній взаємодії, поведінці дитини, що ускладнює її процес інтеграції в суспільство. Наведено результати дослідження фахівців, спрямовані на вивчення теоретико-методологічного аспекту професійної підготовки педагогів до роботи з дітьми з РАС. Увиразнено дані наукового пошуку, які відображають рівень професійної підготовки вихователів закладів дошкільної освіти, учителів початкової школи до роботи з дітьми з РАС. Зроблено висновки про її недостатній рівень. Запропоновано програму підвищення професійної компетентності педагогів «Особливості виховно-освітньої роботи з дітьми із РАС», яка спрямована на опанування знань про психолого-педагогічні особливості дітей із РАС, симптоми, характерні ознаки дітей-аутистів, технології, що забезпечують організацію виховно-освітньої роботи з дітьми із РАС тощо; формування вмінь застосовувати корекційно-розвивальні технології в роботі з дітьми-аутистами, планувати та коригувати освітні завдання спільно з фахівцями з урахуванням результату моніторингу, індивідуальних особливостей розвитку дітей із РАС за умов інклюзивної освіти, формувати навички проектувати корекційно-розвивальне освітнє середовище задля розвитку комунікативних умінь дитини із РАС, здійснювати просвітницьку роботу з батьками та ін. Підкреслено, що професійна підготовка майбутніх фахівців у сфері освіти має велике значення для загальноосвітнього та професійного розвитку особистості дитини з РАС. Схарактеризовано змістові модулі авторської програми «Особливості виховно-освітньої роботи з дітьми із РАС».

Ключові слова: розлади аутичного спектра; заклад вищої освіти; заклад дошкільної освіти; фахівці у сфері дошкільної освіти; учителі початкової школи; аутизм; професійна підготовка; корекційна робота; інклюзивна освіта.

Abstract. The article is devoted to the problem of training specialists to teach children with special educational needs, in particular, with autism spectrum disorders (ASD). It is noted that in Ukraine, as well as throughout the world, autism is spreading among children from year to year, relevant statistical data are given. The significance of speech in the personal and cultural development of a child with ASD is emphasized. Disorders of the autistic spectrum are characterized, which cause disturbances in communication, social interaction, and behavior of the child, which complicates the process of its integration into society. The research results of specialists aimed at studying the theoretical and methodological aspect of the professional training of teachers for working with children with ASD are

given. The data of the scientific search, which reflect the level of professional training of preschool teachers and primary school teachers for working with children with ASD, are highlighted. Conclusions were made about its insufficient level. The program for improving the professional competence of teachers "Peculiarities of educational work with children with ASD" is proposed, which is aimed at acquiring knowledge about the psychological and pedagogical features of children with ASD, symptoms, characteristic signs of autistic children, technologies that ensure the organization of educational work with children with ASD, etc.; formation of skills to apply corrective and developmental technologies in work with autistic children, plan and adjust educational tasks together with specialists taking into account the results of monitoring, individual characteristics of the children development with ASD under the conditions of inclusive education, form skills to design a corrective and developmental educational environment for the development of communication skills of a child with ASD, to carry out educational work with parents, etc. It is emphasized that the professional training of future specialists in the field of education is of great importance for the general educational and professional development of the personality of a child with ASD. The content modules of the author's program "Peculiarities of educational work with children with ASD" are characterized.

Key words: autism spectrum disorders; institution of higher education; institution of preschool education; specialists in the field of preschool education; primary school teachers; autism; professional training; corrective work; inclusive education.

Вступ. Щороку 2 квітня людство відзначає Всесвітній день поширення інформації про аутизм. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), у світі кожна сота дитина народжується з аутизмом [2, 10]. Статистичні дані свідчать про те, що щороку кількість дітей із діагнозом раннього дитячого аутизму постійно зростає. Так, за період 1997–2017 рр. удесятеро збільшилася кількість людей із цим діагнозом. За прогнозами вчених, 2025 р. від цієї недуги страждатиме кожен другий мешканець Землі. Найбільша кількість людей із розладами аутистичного спектра (РАС) була зареєстрована в Південній Кореї (кожен 38-й житель) та США (кожен 50-й), при цьому діагноз раннього дитячого аутизму хлопчикам ставиться вп'ятеро частіше, ніж дівчаткам [7, 10]. Отже, кількість аутистів має стійку динаміку до збільшення в усьому світі. Учені з-поміж можливих пояснень цього явища називають і такі, як розвиток інформаційних технологій, розширення діагностичних критеріїв тощо [1, 4, 6, 8].

В Україні тільки віднедавна зроблено спроби вести статистику захворюваності на РАС. Як засвідчують офіційні джерела (Міністерство охорони здоров'я України), в Україні станом на 2017 р. зареєстровано понад 7000 таких дітей (7491 особа у 2017 р.) [3].

Утім, насправді складно визначити, скільки людей з аутизмом є в нашій державі. Моніторинг темпів поширення захворюваності на РАС не тільки проблема в Україні, а й загалом у всьому світі, позаяк у багатьох країнах узагалі не відстежують рівня аутизму і не інформують про це [6, 8, 10]. Ситуація ускладнюється й тим, що наразі відсутні єдині критерії оцінки аутизму, класифікація захворюваності на РАС, ресурси для проведення оцінок та ін. [1, 4, 6, 8, 9]. В Україні теж простежується поширення аутизму з-поміж дітей. Так, до прикладу, лише впродовж 2009–2013 рр. захворюваність на РАС зросла на 194 %: з 0,55 до 1,61 на 100 тис.

дитячого населення. Так само збільшувався показник первинної захворюваності в Україні з 2006 р.: поширеність РАС у дитячій популяції за ці роки зросла у 2,84 раза – з 17,0 до 48,2 на 100 000 населення. Водночас варто зазначити, що, незважаючи на таке значне зростання, абсолютні показники поширеності аутизму в Україні є істотно нижчими, аніж у США чи європейських державах. Утім, науковці прогнозують швидке зростання поширеності РАС з-поміж дітей на тлі поліпшення діагностики, упровадження в клінічну практику сучасних діагностичних процедур [7, 8].

З огляду на це є потреба в розвитку сфери надання корекційних послуг дітям із РАС, доступу до якісної освіти, згодом працевлаштування осіб із розладами аутистичного спектра. Постає проблема професійної підготовки в закладах вищої освіти (ЗВО) фахівців, зокрема й учителів, вихователів, логопедів, соціальних педагогів, психологів тощо до роботи з дітьми, які мають розлади аутистичного спектра.

Мета статті – схарактеризувати окремі напрями підготовки фахівців до навчання дітей із розладами аутистичного спектра.

Теоретична частина. З огляду на збільшення в Україні кількості дітей із РАС виникла потреба у кваліфікованих спеціалістах для роботи з такими дітьми. Особливе значення має і підготовка батьків та сім'ї до сприйняття, навчання та виховання дітей з аутизмом. Цей комплекс проблем частково може бути розв'язаний через якісну підготовку майбутніх педагогів, насамперед вихователів, учителів, до роботи з дітьми з РАС, допомогу в їхній адаптації до соціуму. На це орієнтують і новітні документи, до прикладу, Концепція Нової української школи. Ключове завдання інклюзивної освіти – це залучити дитину-аутиста до освітніх, соціальних, культурних процесів, життя закладу освіти [1, 4]. Для дітей з аутизмом дуже важливим (і проблемним водночас) є засвоєння правил і суспільних

норм у процесі соціалізації, які діти з особливими освітніми потребами (у нашому випадку з РАС) за-своюють не «автоматично», а завдяки допомозі та зусиллям батьків, вихователів, учителів, тьюторів, асистентів. Тому необхідно допомогти такій дитині включитися в життя дошкільного закладу, школи, в освітній процес, що допоможе опанувати правила спілкування та взаємодії через наслідування одно-класників, дій дорослих тощо [4, 6].

Звідси одне із завдань майбутнього фахівця – сформувати в дитини комунікативні вміння. Вихователь/учитель/педагог має приділяти особливу увагу дитині з РАС, не демонструючи це перед класом, позаяк підкреслена увага може нашкодити. Ключове завдання професійної підготовки майбутніх фахівців до роботи з дітьми, які мають розлади аутистичного спектра, – набути необхідних компетентностей, які передбачають насамперед глибокі знання про ці розлади, особливості їх прояву, навички корекційної роботи, здійснювати особистісно орієнтований підхід до навчання, виховання дитини з РАС, уміти створювати в закладі освіти комунікативно насичене середовище, розвивати комунікативну діяльність дитини-аутиста, організувати просвітництво батьків тощо.

Фахівець повинен досконало володіти методами, засобами, формами навчальної роботи. Пам'ятати, що важливими в цій ситуації будуть групові форми роботи, де успіх команди залежить від її згуртованості: спільні дидактичні ігри, проекти, різного роду комунікативні завдання сприятимуть зближенню дітей, їхній соціалізації. До прикладу, педагог може запропонувати як предмет для обговорення/змагання/гри/проекту таку тему, яку дитина з РАС знає дуже добре. За таких умов команда, членом якої буде цей учасник, зрозуміє його цінність, оцінить його компетентність. Окрім цього, така командна робота створює умови для активної мовленнєвої діяльності, що дуже важливо для навчання дітей із РАС. Добрий педагогічний ефект матиме і практика призначення помічників вихователя/учителя: дитина, яка добре розуміє навчальну тему, допомагає дитині, якій ця тема дається важче, за таких умов дитина з РАС може бути і помічником учителя, і учнем, важливо, що в цій ситуації діти працюють над спільним проектом, комунікують, тісно взаємодіють.

Дослідження фахівців, спрямовані на вивчення теоретико-методологічного аспекту професійної підготовки педагогів до роботи з дітьми з РАС [1, 4, 6, 8–10], а також результати наших наукових пошуків (використовували методи анкетування, опи-

тування, спостереження, розв'язання проблемних ситуацій тощо), спрямовані на визначення рівня готовності вихователів закладів дошкільної освіти, учителів початкової школи м. Івано-Франківська до роботи з дітьми з РАС, засвідчують, що 75 % респондентів мають труднощі у формулюванні понять «аутизм», «дитячий аутизм»; 78 % осіб не змогли назвати характерних ознак дітей із діагнозом аутизму; 82 % педагогів важко назвати технології, які сприяють корекції порушень у розвитку соціальної та комунікативної сфер дитини з РАС за умов інклюзивної освіти; 78 % учителів не замислювалися над проблемою створення індивідуальної освітньої траєкторії, шкільного освітнього простору для дітей з ООП; 59 % вихователів та учителів початкової школи не змогли назвати ефективні форми роботи з батьками, які виховують дитину-аутиста. Попри відсутність необхідних компетенцій щодо роботи з дітьми з РАС, майже всі респонденти висловили бажання підвищити свої знання, набути відповідних умінь і здатностей щодо навчання та виховання дітей із РАС. З огляду на це робимо проміжний висновок про необхідність запровадження у ЗВО курсів за вибором, спрямованих на професійну підготовку майбутніх педагогів, вихователів, учителів початкових класів, інших фахівців до навчання дітей із РАС за умов інклюзії.

Корисним тут може стати продуктивний досвід закордоння, з яким варто познайомитися майбутнім фахівцям, які працюватимуть із дітьми-аутистами. Так, до прикладу, у США діє програма TEACCH (“Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children” – «Терапія і навчання дітей з аутизмом та іншими комунікативними порушеннями»), яка уможливило організувати навчання дітей із РАС успішним, підвищити освітню мотивацію дітей, знизити ймовірність проблемної поведінки. Ця програма пропонує цікаві ідеї, які можуть стати «філософією» навчання та життя людини з РАС:

– структурування простору (у шкільному класі може бути кілька зон: для індивідуального навчання, роботи в групі (що є вкрай важливим для учнів із РАС), гри/вільного часу, роботи на комп'ютері та ін.). Доречно відмежувати ці зони (до прикладу, полицями). За таких умов дитина з РАС звикне до того, що є різні зони, контексти, правила: іграшка місце в ігровій зоні, у навчальній зоні всі навчаються;

– структурування часу (оскільки ключова особливість дітей із РАС – нерозуміння соціального кон-

тексту, то чітке структурування, порядок у житті та навчанні дитини з РАС істотно знижують рівень її тривоги від невизначеності); за таких умов доречно візуалізувати розклад занять на день, застосувати таймери чи пісочні годинники під час виконання певних завдань; розклад допоможе зробити навчальний день дитини з РАС передбачуваним і зрозумілим, якщо він у приміщенні розташований на видному місці, це дасть змогу дитині-аутистові бути більш самостійною; використовуючи таймери зворотного відліку, педагог формує в дитини уявлення про плин часу, тривалість заняття, а це допомагає подолати протестну негативну поведінку;

- візуальні підказки (дитині з РАС простіше виконувати завдання, якщо його умови, етапи, кінцевий результат зображено візуально; варіант такої візуальної підказки – знак «стоп» у потрібних місцях, зображення ігрових матеріалів на «вході» в ігрову зону тощо) [5].

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців до роботи з дітьми з РАС необхідно враховувати низку педагогічних умов, з-поміж яких: дотримання особистісно орієнтованого підходу до розвитку особистості дитини з РАС, спрямованого на підтримку в неї процесів самопізнання та самореалізації; гуманістичного підходу до розвитку, навчання та виховання дітей із РАС, що вимагає пильного вивчення соціально-психолого-педагогічних особливостей дітей цієї категорії; інтегрованого підходу до навчання дітей із РАС, що забезпечує створення в дошкільній/шкільній освітній установі системи психолого-педагогічної допомоги дитині з ООП за умов інклюзивної освіти; діяльнісного підходу до розвитку професійних компетенцій педагогів дошкільних та шкільних закладів освіти з проблеми організації виховно-освітньої роботи з дітьми з РАС, просвітницької роботи з батьками та ін. Окрім цього, важливою є теорія безперервної професійної освіти педагогів навчальних закладів, теорія психічного розвитку дитини з особливими освітніми потребами, компенсаторна теорія аномального розвитку дитини та ін.

З огляду на недостатній рівень компетентності педагогів дошкільної та шкільної освітньої організації щодо проблеми надання кваліфікованої допомоги дітям із РАС за умов інклюзивної освіти є потреба у створенні програми підвищення професійної компетентності педагогів з орієнтовною назвою «Особливості виховно-освітньої роботи з дітьми з РАС». Її метою є підвищення професійної компетенції педагогів із проблеми організації

виховно-освітньої роботи з дітьми з РАС за умов інклюзивної освіти. З-поміж завдань, які реалізуються в межах цієї освітньої програми, такі:

- розширення уявлень педагогів про психолого-педагогічні особливості дітей із РАС;
- розвиток у педагогів умінь планувати, коригувати освітні завдання (разом із фахівцями: педагогом-психологом, учителем-логопедом, педагогом-дефектологом та ін.) з урахуванням результату моніторингу, індивідуальних особливостей розвитку дітей з аутизмом;
- опанування педагогами змісту, технологій організації виховно-освітньої роботи та психолого-педагогічного супроводу дітей із РАС за умов інклюзивної освіти;
- проєктування корекційно-розвивального просторового середовища, спрямованого на корекцію порушень у розвитку соціальної та комунікативної сфер дитини-аутиста за умов інклюзивної освіти та ін.

До змісту програми підвищення професійної компетентності педагогів доцільно віднести такі тематичні модулі: «Психолого-педагогічні особливості дітей із РАС: теоретичний аспект»; «Досвід закордоння щодо навчання та виховання дітей із РАС»; «Діяльність інклюзивно-ресурсних центрів щодо корекційно-розвивальної роботи дітей із РАС»; «Технології організації виховно-освітньої роботи з дітьми з аутизмом»; «Проєктування корекційно-розвивального просторового середовища, що сприяє соціально-комунікативному розвитку дітей із РАС за умов інклюзивної освіти»; «Підготовка батьків до навчання, виховання, соціальної адаптації дітей із РАС».

Стисло схарактеризуємо окремі з них. До прикладу, у процесі вивчення змістового модуля «Психолого-педагогічні особливості дітей із РАС: теоретичний аспект» педагоги знайомляться з такими поняттями, як «аутизм», «ранній дитячий аутизм», дізнаються про критерії, ухвалені ВООЗ для розпізнання аутистичного розладу особистості (порушення в соціальній сфері, у здатності до спілкування, стереотипні моделі поведінки, що повторюються, тощо), імовірні причини аутизму, найбільш характерні прояви аутизму в дітей раннього віку, діагностику раннього дитячого аутизму, особливості поведінки дитини з РАС, нерівномірність розвитку при аутизмі, страхи та аутистичні фантазії в дітей із аутизмом, особливості мовного розвитку дітей із РАС (мутизм, ехолалії, наявність слів-штампів, фраз, фонографічність, відсутність звертань у мов-

ленні, автономність мови, пізня поява в мові особових займенників, порушення семантики, граматичного ладу мовлення, звуковимови, просодичних компонентів тощо).

Змістовий модуль «Технології організації виховно-освітньої роботи з дітьми з аутизмом» передбачає ознайомлення з технологіями, що сприяють розвитку емоційної сфери дітей із РАС (навчання дошкільників/учнів уміння фіксувати свою увагу на емоційному стані інших людей, уміння розпізнавати емоції, адекватно на них реагувати, навчання вміння аналізувати свої емоції тощо); технологіями, створеними задля розвитку соціальної сфери дітей із аутизмом (формування позитивної самооцінки, самоконтролю, самостійності, розвиток моральних якостей, оволодіння гуманними способами ставлення до людей, навчання елементарної поведінкової етики, мовленнєвого етикету тощо); технологіями мовного розвитку дітей із РАС (розвиток навичок правильної звуковимови, нормативного наголошування слів, фонематичного слуху, навичок звукового аналізу слів, діалогічного та монологічного мовлення, лексико-граматичних категорій тощо); технологіями, що сприяють розвитку психічних процесів дітей із РАС (розвиток активної уваги, пам'яті, пізнавальних та творчих здібностей дітей-аутистів тощо).

Змістовий модуль «Проектування корекційно-розвивального просторового середовища, що сприяє соціально-комунікативному розвитку дітей із РАС за умов інклюзивної освіти» має на меті ознайомити педагогів із метою, завданнями, принципами побудови корекційно-розвивального освітнього середовища, складниками моделі такого середовища, що сприяє соціально-комунікативному розвитку дітей із РАС відповідно до чинних вимог.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В Україні, як і в усьому світі, з року в рік поширюється аутизм з-поміж дітей. Провідна роль в особистісному і культурному розвитку дитини з РАС належить усному мовленню. Застосовуючи українську мову як інструмент пізнання та засіб комунікації, дитина активно встановлює контакти з оточенням, знайомиться з традиціями українського народу, засвоює норми моралі, мовленнєвий етикет, опановує побутові навички тощо. У свою чергу, зумовлені різними причинами обмеження використання мови призводять до спотворення психічного розвитку, зумовлюють дефіцит контактів із

довкіллям. При розладах аутистичного спектра простежуються порушення в спілкуванні, соціальній взаємодії, поведінці, що значно ускладнює процес інтеграції дитини в суспільство. Незважаючи на високий науковий інтерес до проблеми оволодіння дітьми з РАС мовною системою, методичні аспекти корекційно-педагогічної роботи з розвитку смислового компонента української мови при цьому порушенні залишаються недостатньо вивченими. Як показали результати дослідження фахівців, спрямовані на аналіз теоретико-методологічного аспекту професійної підготовки педагогів до роботи з дітьми з РАС, а також дані нашого наукового пошуку, більшість вихователів закладів дошкільної освіти та вчителів початкової школи має труднощі у формулюванні понять «аутизм», «дитячий аутизм», не знає характерних ознак дитини з РАС, належним чином не володіє технологіями, які сприяють корекції порушень у розвитку соціальної та комунікативної сфер дитини з РАС за умов інклюзивної освіти; не замислювалася над проблемою створення індивідуальної освітньої траєкторії для дітей з ООП; достатньою мірою не володіє ефективними формами роботи з батьками, які виховують дитину-аутиста тощо. Водночас усі респонденти готові підвищити свої знання, набуті відповідних умінь і здатностей щодо навчання й виховання дітей, які мають розлади аутистичного спектра. З огляду на це запропоновано програму підвищення професійної компетентності педагогів «Особливості виховно-освітньої роботи з дітьми із РАС», яка допоможе опанувати знання про психолого-педагогічні особливості дітей із РАС, симптоми, характерні ознаки дітей-аутистів; знання про парціальні та авторські програми, технології, спрямовані на організацію виховно-освітньої роботи з дітьми із РАС; уміння застосовувати корекційно-розвивальні технології в роботі з дітьми-аутистами; уміння планувати та коригувати освітні завдання спільно з фахівцями з урахуванням результату моніторингу, індивідуальних особливостей розвитку дітей із РАС за умов інклюзивної освіти; навички проектувати корекційно-розвивальне освітнє середовище, спрямоване на корекцію порушень у розвитку соціальної та комунікативної сфер дитини із РАС; навички оцінювання особистісних досягнень дитини-аутиста та роботи індивідуальної траєкторії її розвитку тощо.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні спектра мовних розладів при РАС.

Список літератури

1. Базима Н. В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом / Н. В. Базима. – Х. : Ранок, ВГ Кенгуру, 2018. – 114 с.
2. 2 квітня – Всесвітній день поширення інформації про аутизм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://moz.gov.ua/article/news/2-kvitnja-%e2%80%93-vsesvitnij-den-poshirennja-informacii-pro-autizm>.
3. 5 міфів про аутизм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://moz.gov.ua/article/health/5-mifiv-pro-autizm>.
4. Освіта дітей з аутизмом: від міфу до реальності : навч.-наоч. посіб. / [уклад. Т. Скрипник]. – К. : Гнозис, 2014. – 26 с.
5. Освітній простір для всіх: говоримо зі школярами про аутизм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://osvita.ua/school/method/82151/>.
6. Островська К. О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом : монографія / К. О. Островська. – Львів : Тріада плюс, 2012. – 520 с.
7. Офіційні цифри: кількість аутистів у світі постійно зростає [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cwf.com.ua/oficzijni-czifri-kilkist-autistiv-u-sviti-postijnozrosta%D1%94/>.
8. Сильченко В. В. Дитячий аутизм – проблема сучасності / В. В. Сильченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія». – 2020. – № 39. – С. 90–97.
9. Скрипник Т. Шляхи підвищення компетентності педагогів в організації освітнього процесу для дітей з аутизмом / Т. Скрипник // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2015. – № 3. – С. 49–57.
10. Hobson R. P. Autism and the Development of Mind / R. P. Hobson. – Erlbaum, Hove, Sussex, 2005. – 245 p.

References

1. Bazyma, N.V. (2018). *Rozvytok movlennia ditei z autyzmom [Speech development of children with autism]*. Kharkiv: Ranok, VH Kenhuru [in Ukrainian].
2. 2 kvitnia – Vsesvitnii den poshyrennia informatsii pro autyzm [April 2 – World Autism Awareness Day]. Retrieved from: <https://moz.gov.ua/article/news/2-kvitnja-%e2%80%93-vsesvitnij-den-poshirennja-informacii-pro-autizm>.
3. 5 mifiv pro autyzm [5 myths about autism]. Retrieved from: <https://moz.gov.ua/article/health/5-mifiv-pro-autizm>.
4. Skrypnyk, T. (Ed.). (2014). *Osvita ditei z autyzmom: vid mifu do realnosti [Education of children with autism: from myth to reality]*. Kyiv: Hnozys [in Ukrainian].
5. *Osvitnii prostir dlia vsikh: hovorymo zi shkoliaramy pro autyzm [Educational space for all: talking with school children about autism]*. Retrieved from: <https://osvita.ua/school/method/82151/>.
6. Ostrovska, K.O. (2012). *Zasady kompleksnoi psykholoho-pedahohichnoi dopomohy ditiam z autyzmom [Principles of comprehensive psychological and pedagogical assistance to children with autism]*. Lviv: Triadaplus [in Ukrainian].
7. *Ofitsiini tsyfry: kilkist autystiv u sviti postiino zrostaie [Official figures: the number of autistic people in the world is constantly increasing]*. Retrieved from: <https://cwf.com.ua/oficzijni-czifri-kilkist-autistiv-u-sviti-postijnozrosta%D1%94/>.
8. Sylchenko, V.V. (2020). *Dytiachyi autyzm – problema suchasnosti [Children's autism – a problem of modernity]*. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 19 «Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia» – Scientific journal of M.P. Drahomanov NPU. Series 19 “Correctional pedagogy and special psychology”*, 39, 90-97 [in Ukrainian].
9. Skrypnyk, T. (2015). *Shliakhy pidvyshchennia kompetentnosti pedahohiv v orhanizatsii osvitnoho protsesu dlia ditei z autyzmom [Ways to increase the competence of teachers in the organization of the educational process for children with autism]*. *Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia – A special child: training and education*, 3, 49-57 [in Ukrainian].
10. Hobson, R.P. (2005). *Autism and the Development of Mind*. Erlbaum, Hove, Sussex.

Отримано 24.04.2023.
Рекомендовано 06.06.2023.

Електронна адреса для листування: shulhai_aa@tdmu.edu.ua